

<https://doi.org/10.5559/di.26.3.08>

Peter Carruthers THE CENTERED MIND: WHAT THE SCIENCE OF WORKING MEMORY SHOWS US ABOUT THE NATURE OF HUMAN THOUGHT

Oxford University Press, Oxford, 2015., 290 str.

U svojoj knjizi *The Centered Mind* filozof i kognitivni teoretičar Peter Carruthers teži razjasniti prirodu svijesti (svjesne refleksije) i ulogu propozicijskih stavova (*propositional attitudes*) u našem mentalnom životu. Slika koju nudi u najkraćim je crtama ovakva: svijest se sastoji od globalnog emitiranja (*global broadcasting*) ili globalne dostupnosti određenih mentalnih sadržaja. Mentalno je stanje, dakle, svjesno kad je naširoko dostupno raznim umskim sustavima, poput inferencijskoga (zaključivačkog) sustava, memorijskoga, afektivnoga itd. Svjesnost mentalnoga stanja sastoji se, dakle, u tome da je podložno da na njemu operiraju mnogi sustavi uma te iz njega izvlače daljnje efekte. To globalno emitiranje pak presudno uključuje ulogu *pažnje*: da bi mentalno stanje postalo svjesno, na njega mora biti usmjerena pažnja. Sve ovo odvija se, prema Carruthersu, u okvirima *radne memorije*: njezina je primarna funkcija upravo to: da globalno emitira određena mentalna stanja, čime ona postaju svjesnima. Carruthersova ključna teza jest pak to da je radna memorija, a time i svijest (i refleksija kao njezin dio), *osjetilno*

utemeljena (sensory based) – ne postoje nikakvi sadržaji toka svijesti koji ne bi bili osjetilne (auditivne, vizualne, proprioceptivne) naravi. Carruthers također ustraje na tome da su svi aspekti svijesti *aktivni*: i kad se čini da smo pasivni primatelji nekoga mentalnog sadržaja koji je jednostavno "iskočio" u svijesti, zapravo se radi o aktivnom mentalnom operiranju. Carruthersova ključna negativna teza, čime on oponira gledištima mnogih filozofa i intuitivnom gledanju na stvar, jest ta da naši propozicijski stavovi (prosudbe, odluke, ciljevi) *nikad nisu svjesni*. Bijući amodalni, dakle ne osjetilni, dotični stavovi, suprotno našem intuitivnom shvaćanju, nikad nisu prisutni u svijesti, nego djeluju u pozadini, ravnajući sadržajima svijesti. Carruthers kroz čitavu knjigu dokazuje da ne postoji amodalni radni prostor (*workspace*) u kojem bi se odvijalo svjesno rezoniranje – radni prostor svijesti jest radna memorija, ali on je osjetilne naravi, dok amodalni sadržaji nikad nisu svjesno dostupni (osim što mogu biti "uvezani" u svijest, o čemu nešto kasnije). U nastavku ćemo detaljnije prikazati kako Carruthers razrađuje svoje teze po poglavljima.

Nakon uvodnoga poglavlja, Carruthers drugo poglavlje knjige posvećuje propozicijskim stavovima. Objašnjava da se neće držati užega pojma stava uvriježenog u psihologiji, nego onoga šireg, raširenog u filozofiji. Naša vjerovanja i želje time ulaze u opseg onoga što se smatra propozicijskim stavom, kao i pretpostavke, nade ili strahovi (svaki stav prema propoziciji, npr. stav prema sadržaju "da vani pada kiša"). Carruthers specificira da su vjerovanja i želje karakterizirana njihovom *funkcionalnom ulogom*: vjerovanja ravnaju činovima, dok ih želje motiviraju. Među propozicijske stavove ulaze također ciljevi, odluke i namjere, pri čemu su namjere neposredni proizvodi odluka. U ovom poglavlju Carruthers argumentira da su stavovi *amodalni i strukturirani*. Većina stavova nisu osjetilna stanja ili događaji, niti uopće uključuju osjetilnost. Pojmovi i stanja koja čine jesu, tvrdi Carruthers,

amodalna reprezentacijska stanja koja mogu biti asocirana s osjetilnom aktivnosti, ali nikad nisu njome konstituirana. Carruthers ovdje razmatra razna gledišta o pojmovima i vrste pojmova kako bi podupro svoju tezu. Suprotno senzorno-motornom gledištu na pojmove (Barsalou, Prinz), Carruthers tvrdi kako pojmovi jesu povezani s osjetilnim i motoričkim reprezentacijama, tako da između njih teče aktivacija po asocijativnom načelu, ali sami imaju amodalnu, neosjetilnu jezgru. Nadalje razmatra socijalne pojmove te tvrdi da su socijalni odnosi o kojima rezoniraju ljudi i drugi primati suviše apstraktni a da bi se to rezoniranje moglo odvijati u osjetilnom formatu. Slično zaključuje i u pogledu pojmova koji se tiču brojeva ili činova: i oni su nužno amodalni te, pod pretpostavkom da je svjesna refleksija osjetilne naravi, ne mogu biti njezin dio. No dotični pojmovi mogu biti "uvezani" u osjetilne sadržaje, npr. kad nešto "vidimo kao". Nadalje, stavovi su, prema Carruthersu, strukturirani, naime misli su sistematski izgrađene od svojih pojmova sastavnica prema načelu kompozicionalnosti. Carruthers ovdje prihvata Fodorovu pretpostavku o "jeziku misli".

Treće poglavlje, pod naslovom "Percepcija, pažnja i svijest", Carruthers započinje tvrdnjom da je globalno emitiranje perceptivnih sadržaja u mozgu ono što uzrokuje da ti sadržaji postanu svjesnima. Signali pažnje usmjereni na osjetilne zone srednjega nivoa u mozgu nužni su pak i dovoljni da bi došlo do globalnog emitiranja. Carruthers razlikuje fenomenalnu svijest od svijesti kao dostupnosti (*access-consciousness*). Prva se tiče subjektivnog aspekta svjesnih mentalnih događaja, dok se druga tiče dostupnosti događaja drugim stanjima ili sistemima. Najuvreženija

konceptija svijesti kao dostupnosti, tvrdi Carruthers, jest upravo ta da su svjesna stanja ona koja su globalno dostupna širokom skupu drugih kognitivnih sustava. Nadalje, Carruthers tvrdi da globalna dostupnost, a time i svijest, ovisi o pažnji: uloga je pažnje da pojača neuralnu aktivnost u osjetilnim zonama srednjeg nivoa preko praga za globalnu dostupnost. No pažnja, premda nužna, nije i dovoljna za svijest, nego tek ako je dovoljno intenzivna i dugotrajna. Carruthers se nadalje bavi prirodnom pažnje, razlikujući izvanjsku i unutarnju ("overt" i "covert") pažnju. Tvrdi kako je pažnja fundamentalno kognitivan proces koji omogućuje umu da usmjeri svoje resurse na ono što se čini najrelevantnijim u danom trenutku. Razlikuje *bottom-up* od *top-down* pažnje te posebnu važnost pridaje ovoj drugoj, jer ona dovodi do globalnog emitiranja sadržaja koji su u žarištu pažnje. Završni dio poglavlja Carruthers posvećuje amodalnim sadržajima u percepciji. Kao što je već naznačeno, pojmovi i druge amodalne reprezentacije mogu, prema Carruthersu, biti uvezane u sadržaj opažajnog iskustva i globalno emitirane zajedno s njim. Kad dio neke slike vidimo kao nešto ili kad rečenicu čujemo kao naredbu ili pitanje, mi uvezujemo pojmove u sadržaj opažajnog iskustva. Može se stoga reći, s obzirom na čestotu s kojom se to događa, da su svjesni opažaji "hibridne konceptualno-nekonceptualne reprezentacije". Carruthers također upućuje i na to da pojmovi utječu na opažajne sadržaje na *online* način, interagirajući s vizualnim procesiranjem u ranim fazama.

Četvrto poglavlje Carruthers posvećuje prirodi radne memorije. Ona je taj "centar uma" iz naslova knjige, odgovoran za svjesne sadržaje. Carruthers najprije pokazuje da je radna memorija osjetilno utemeljena (premda uključuje i amodalne informacije konceptualne naravi). Radna memorija popularana je osjetilnim *slikama* (*images*) vizualne i auditivne naravi, kao što postoje i forme radne memorije za miris, dodir, propriocepciju i afekt. Nadalje, Carruthers tvrdi da su sadržaji radne me-

memorije uvijek svjesni: radna je memorija "globalni radni prostor" (*global workspace*) koji ostvaruje struju svijesti, zbog čega je i ona sama osjetilno utemeljena. Ključna Carruthersova poanta jest da sadržaji radne memorije ovise o istim mehanizmima pažnje i globalnog emitiranja kao i svjesne forme percepcije, što je presudan razlog za to da radnu memoriju smatra sijelom svijesti. Carruthers u ovom poglavlju razmatra i ulogu mentalnoga ponavljanja / uvježbavanja (*rehearsal*), između ostalog govornih radnji, koje je jedno od glavnih izvora sadržaja za radnu memoriju.

U petom poglavlju Carruthers se posvećuje ideji amodalnoga radnog prostora, koju teži pobiti. Ideja je da postoji, mimo radne memorije, poseban amodalni sustav, u kojemu propozicijski stavovi mogu postati predmetom svjesnoga baratanja. Prvi Carruthersov argument protiv te ideje jest da ona implicira kako smo mi izravno svjesni svojih propozicijskih stavova. Navezujući se na svoje prijašnje radove, Carruthers pak argumentira da mi nikad nismo izravno, nego samo interpretativno, svjesni svojih propozicijskih stavova. Iz toga slijedi da ne postoji takav amodalni radni prostor. Daljnji argument protiv amodalnoga radnog prostora jest taj da bi on, kad bi postojao, morao biti dodatni izvor varijacije u sposobnostima ljudi pri rezoniranju i donošenju odluka, kao i varijacije u fluidnoj općoj inteligenciji. No empirijska građa na koju cilja Carruthers ne ostavlja prostora za takav dodatni izvor. U ovom se poglavlju govori i o ključnoj ulozi kapaciteta radne memorije u objašnjenju fluidne opće inteligencije u ljudi.

Šesto poglavlje, pod naslovom "Radna memorija u akciji", bavi se time što sve radna memorija može. Ovdje je Carruther-

sov cilj pokazati da su mnogi oblici mentalnog operiranja koje intuitivno smatramo pasivnima zapravo aktivni. Na prvom mjestu pažnja je, pokazuje Carruthers, mentalna aktivnost. *Top-down* pažnja proizlazi uvijek iz (nesvjesne) odluke, na temelju određene vrijednosne prosudbe, da se pažnja usmjeri na neki od sadržaja koji se natječu za globalno emitiranje. Već spomenuto mentalno ponavljanje / uvježbavanje, kao i mentalno manipuliranje, također je aktivne naravi. Mentalno ponavljanje zapravo je, tvrdi Carruthers, samo off-line aktivnost, gdje su motoričke upute mišićima suspregnute. Mentalno manipuliranje, koje uključuje mentalnu aritmetiku, prostorno planiranje i prospektivno (budućnosno) rezoniranje, vrsta je vješte, znalacke, inteligentne aktivnosti, tvrdi Carruthers. U ovom poglavlju Carruthers se bavi i kreativnošću, za koju je velikim dijelom odgovorno mentalno "lutanje", a ono je pak također aktivne naravi jer ovisi o (nesvjesnim) odlukama da se usmjeri pažnja na ono što se čini najrelevantnijim.

Sedmo poglavlje bavi se dvama sustavima za rezoniranje postuliranima u psihologiji, koji su nazvani jednostavno sustav 1 i sustav 2. Sustav 1, prema uobičajenoj karakterizaciji, brz je i nesvjestan, a sustav 2 spor, naporan i svjestan. Opći je Carruthersov zaključak da iz ove distinkcije nikako ne proizlazi postojanje amodalnoga radnog prostora.

Osmo poglavlje bavi se evolucijskim objašnjenjem osjetilne prirode svijesti. Carruthers tvrdi da su osjetilno bazirani sustavi pažnje i radne memorije davna adaptacija koja je bila kooptirana u svrhe svjesne refleksije. Na primjerima ptica i primata Carruthers pokazuje da je radna memorija slična ljudskoj prisutna i u drugih životinja, s razlikom u primjeni.

U završnom poglavlju Carruthers rezimira glavne naglaske i povlači neke posljedice za filozofiju.

Zaključno, može se reći kako je knjiga izvrstan primjer teorijske kognitivne znanosti, utemeljena na bogatoj empiriji-

skoj građi, a s filozofskim ambicijama. Model zaključivanja kojim se Carruthers koristi jest zaključak na najbolje objašnjenje, odnosno abdukcija: na temelju raspoložive empirijske građe on konstruira teorijsku koncepciju koja bi je najbolje objasnila. Jedan od aspekata te koncepcije jest prihvaćanje kognitivnoga nesvjesnog, nivoa mentalne strukture prihvaćenog u mnogim granama kognitivne znanosti, ali koji neki filozofi osporavaju. Premda ga tako ne naziva, to je nivo na koji smješta propozicijske stavove. Knjiga nije laka za čitanje, ali višestruko nagrađuje pažljiva čitatelja.

Ana Čelik

<https://doi.org/10.5559/di.26.3.09>

NASLJEĐA TOTALITARIZAMA U SUVREMENOM DRUŠTVU

Međunarodna znanstvena konferencija *Identiteti – kulture – jezici*

Mostar, Bosna i Hercegovina, 2. lipnja 2017.

Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru 2. lipnja 2017. održana je međunarodna znanstvena konferencija *Identiteti – kulture – jezici* pod naslovom *Nasljeđa totalitarizama u suvremenom društvu*. Konferenciju je organizirao Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, a suorganizatori su bili Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Osijek i Zaklada Konrad Adenauer, Predstavništvo za Bosnu i Her-

cegovinu. Cilj konferencije bila je rasprava o utjecaju nasljeđa totalitarizama u pojedinim segmentima suvremenoga društva kako bi se došlo do znanstveno-stručnih odgovora na neka od pitanja koja se vežu uz tu, i dalje aktualnu, temu. Konferencija je okupila sudionike s raznih znanstvenih polja, poglavito iz politologije, prava, sociologije te informacijskih i komunikacijskih znanosti, a na njoj je svoje tematske priloge predstavilo 11 izlagača iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Francuske.

Pozdravnu riječ prvi je uputio Ivica Šarac, prodekan za znanost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, ističući da je u suvremenom društvu očita prekomjerna zloraba totalitarnih pojmova, poglavito radi pojednostavnjenja i lijepljenja etiketa fašizma i komunizma na sve one koji drukčije politički rezoniraju. Stoga se temom konferencije nastojalo razmotriti pitanje nasljeđa totalitarizama identificiranjem određenih nereflektiranih oblika totalitarnih načina mišljenja i djelovanja u pojedinim segmentima suvremenoga društva te načina na koji se oni manifestiraju. Nakon njega, pozdravnu riječ uputio je i Karsten Dümmel, direktor Predstavništva Fondacije Konrad Adenauer u Bosni i Hercegovini, apostrofirajući značenje rasprave o ulozi pojedinca u totalitarizmu, u okviru koje bi posebno valjalo prepoznati mitove i legende te im se, znanošću, suprotstaviti činjenicama.

Uvodno izlaganje održao je Ugo Vlaisavljević s Filozofskoga fakulteta Univerziteta u Sarajevu s radom pod naslovom *Suveren totalitarizma s ljudskim licem: između nadčovjeka i zvijeri*, u kojemu je, polazeći od francuskoga filozofa Jacquesa Derride, prema kojemu je bivanje izvan zakona zajednička crta "suverena i zvijeri", istaknuo da je u jugoslavenskom socijalizmu pojava "suverena i zvijeri" bila gotovo istodobna, ali i da se prilikom razlikovanja staljinizma i titoizma uglavnom previda specifična bliskost crta tih dvaju suverena. Zatim, bivši predstavnik UN-ova ureda za izbjeglice u Hrvatskoj, Jean-